

ביאורים

⁴²¹ מאמר שביעי - תחיית המתים

תחיית המתים תתקיים בעולם הזה

⁴²² בקרב המאמינים בעם ישראל בתחיית המתים ניתן להבחין בכמה קבוצות, יש המאמינים שהקב"ה יחיה את המתים בזמן הגאולה לאחר ביאת המשיח. הם מפרשים כל פרשה שמופיעה בה תחיית המתים כפשוטה, דהיינו, הקב"ה יקים את המתים לתחייה, בניגוד לדעה המסבירה את הפסוקים הללו בתור משל לעושר או לניצחון במלחמות.

⁴²³ קבוצה אחרת אינה מאמינה שתחיית המתים תתממש בעולם הזה. לדעתם הבורא ית' יחיה את המתים לעולם הבא. חלק מראיותיהם שיובאו להלן נאמרו על ידם, וחלקן לא נאמרו על ידם, אך אלו טענות שיכולות לסייע להם, ובמאמר זה נשיב על הראיות.

⁴²⁴ אחת מחובות הצדיק היא בירור האמת ודחיית השקר, כמו שנאמר (משלי י, לב): "שפתי צדיק ידעון רצון ופי רשעים תהפוכות". לאחר שנתבררה לו האמת, חובתו להודיע אותה לעם ישראל, לקרבה להבנתם ולהשיב על קושיות המתכחשים לה, כמו שנאמר (שם כא): "שפתי צדיק ירעו רבים ואוילים בחסר לב ימותו".

⁴²⁵ רס"ג, בענותנותו, מעיד על עצמו, שעל אף רצונו להגיע אל הצדקות, עדיין לא הגיע אליה, ומכל מקום חלה עליו החובה לברר את הדברים ולכותבם בספר, כדי להורות לעם ישראל את האמת. אם יצליח בכך, הספר יעזור לישראל להתמודד עם הדעות השקריות ועם השייה הארוכה בגלות, כמו שנאמר (ישעיה לה, ג-ד): "חזקו ידים רפות וברכיים כושלות אמצו, אמרו לנמהרי לב חזקו אל תראו הנה אלהיכם..."

⁴²⁶ כדי לבדוק את אמיתות הדעה הרווחת בישראל, שתחיית המתים תהיה בעולם הזה בזמן הגאולה, נבחן אותה בארבעה אופנים, ובכך נקיף את כל הטענות שניתן לטעון כנגד אמונה זו. בעזרת ה', נראה שאין שום טענה כנגד אמונה זו, ושיש לה, שלוש ראיות...

⁴²⁷ ארבעת האופנים בהם נבחן את האמונה שתחיית המתים תהיה בעולם הזה בזמן הגאולה, הם: הטבע, השכל, הכתוב והקבלה. הבחינה הראשונה - הטבע. אנו מתחילים לבחון מתוך התבוננות בטבע העולם, משום שהוא הבסיסי ביותר.

יש טוענים שלא מצאנו תחיית המתים בטבע, כי בטבע כל הדברים גדלים עד שיא מסוים ולאחר מכן מגיעים לסיימם, ולא מצאנו שדבר שסיים את מעגל הקיום חוזר להתקיים, ומשום כך רצו לומר, שאנשים שמתו לא יקומו לתחייה.

⁴²⁸ הטוענים טענה זו מאמינים שהעולם קדמון או שהוא נברא על ידי שני בוראים, ולכן הם סוברים, שלא יכול להיות שום שינוי בטבע. לדעתם, מה שהיה הוא שיהיה וכך ימשיך להיות. אבל עם ישראל, המאמינים שה' ברא את הטבע וסידר אותו על פי רצונו, מאמינים שבכוחו לשנות אותו, ולכן אין מניעה שיחיה את המתים, אף שזה בניגוד לטבע שבפנינו היום.

⁴²⁹ מי שאינו מאמין שתחיית המתים תהיה בעולם הזה בגלל הטענה שלא ראינו כעין זה בטבע, לא יוכל להאמין גם בהפיכת המטה לתנין, המים לדם, קריעת ים סוף עמידת השמש בימי יהושע ובכל הניסים שבספרי הנביאים, עד שלבסוף יכחיש את בריאת העולם יש מאין, וממילא יכפור גם במציאות הבורא.

⁴³⁰ אם כן מבואר שהמאמין שה' ברא את העולם יש מאין ושהוא שלח ביד הנביאים אותות המשנים את הטבע, לא יטען שתחיית המתים איננה הגיונית מפני שהיא נגד הטבע, שהרי תחיית המתים היא נס פשוט יותר מבריאת העולם. ועוד, המאמין בניסים הכתובים בספרי הנביאים יודע שכבר הייתה תחיית המתים בעבר, שהרי אלישע הנביא החיה את בנה של האישה השוממית (מלכים ב פרק ד), ואף מת שנגע בעצמותיו קם לתחיה (שם פרק יג וראה גם ביחס לאליהו במלכים א יז, וז במפרשים שם, האם הילד מת ממש או חלה והיה קרוב למות) אם כן, זו מציאות שהתרחשה כבר.

לעילוי נשמת שמחה בת נבתי ע"ה

המאמר השביעי - בתחית המתים והוא הנכבד שבמועדי בני ישראל אשר יעדם הבורא בם בעת הישועה:

⁴²² אמר יהודה בן שאול, אמר המחבר. יתברך ויתעלה האל אלהי ישראל, המאמת דבריו, הצדיק במועדו. ואחרי כן אמר, שמצאתי המון בני ישראל מאמינים כי הבורא יתברך ויתעלה יחיה מתיהם בעת הגאולה. ומצאתים שמפרשים כל פרשה שיש בספרים, שגראה מנחה תחית המתים בעת הישועה, כפשוטה, ועוזרים זה בדברים מקבילים⁴²³ כוללים פרושי המין הוא. ⁴²³ ומצאתי אנשים מעטים מן האמה, שאינם מודים שזה יהיה בעת הגאולה, ואומרים שזה יהיה בעת היציאה אל העולם הבא, וסומכים בזה על שבוש חלש, קצתו שמעתי מהם, קצתו ראיתי להם באפשר. ⁴²⁴ ומפני שהיה חובה לכל צדיק שיעלה בלבו תחלה הדבר הנרצה וידחה מעליו הדברים ההפוכים, כאשר אמר הכתוב (משלי י, לב): שפתי צדיק ידעון רצון, ועליו עוד להודיע לאמה ולהקריבו להבנתם, ושישיבנה מדברי הפתאים, כמו שאמר עוד (שם כא): שפתי צדיק ירעו רבים ואוילים בחסר לב ימותו. ⁴²⁵ והיה ראוי בעבור בקשתי הצדק, אף על פי שלא הגעתי אליו, שאשגיח על הספר הזה ודקדוקו השגחה רבה, עד שיעלה לי תחלה הדבר המבאר בתכלית מה שאפשר. ואחר כן אכתבהו לאמתנו להיות לה מישור, תעזר בו על עבודת אלהינו, ועל סבל מה שהוא בו מן הגלות. ונהגתי בו הדרך אשר צוה בו הבורא לצוות בסבל, באמרו (ישעיה לה, ג-ד): חזקו ידים רפות וברכיים כושלות אמצו אמרו לנמהרי לב חזקו אל תיראו הנה אלהיכם וגו'. ⁴²⁶ וכאשר הסתכלתי בזה, כדי שיתבאר לי היש על מה שסוברים ההמון מתחית המתים בעת הגאולה טענה, ועינתי בענין ומצאתי, שהמוציאם אשר יעלו תחלה בראשונה אשר יצאו מהם משפי הטענה על זה, ארבעה, אין להם חמישי. וראיתי כל שבוש שמעתי או חשבתי בו שיהיה טענה על האמונה הזאת, ועמדתי על שבר הכל⁴²⁷ ובטולו והפסדו, ואז התקיימה האמונה הזאת בראיות, מן השלשה ענינים אשר מהם ימשכו המאמינים ראיותם.

⁴²⁷ והמוציאם הארבעה אשר חקרתי עליהם לראות היש על האמונה הזאת בהם תשובה, הם מוצא הטבע, והשכל, והכתוב והקבלה. והחלותי מן הטבע, מפני שקדמתו קדימה עצמית. ואמרתי אולי יתחייב המנע ההודאה בתחית המתים מפני המנע הטבע לעשות זה, מפני שאין כמו שגדלים בעלי חיים בטבע ושבים קצתם בטבע, יחיו גם כן אחרי המות בטבע. ⁴²⁸ כאשר התבוננתי במחשבה הזאת הנחשבת, מצאתיה שאין נתלים בה כי אם האומרים בקדמות או בשנים, מפני שלא יתכן אצלם שיהיו הדברים אלא על דרך המנהגים הנהוגים הנודעים. אבל המיחדים, שמאמינים שהבורא משנה מנהגי הטבע וישימם בכל עת שירצה כאשר ירצה, אי אפשר להם להמנע מהודות בתחית המתים מצד הטבע, שקלם מודים שישלח אליהם נביאיו ובידם אותות מלאות, וגדול מזה בראותו היסודות הראשונות לא מדבר. ⁴²⁹ ויהיה באור המאמר הזה, שמי שמרחיק תחית המתים בעת הישועה מפני שהטבע לא יעשה זה, יתחייב להרחיק לעמיתו הפוך המטה תנין, והמים דם, ועמוד מי הים והקפאם, ועכב התנועה הגדולה המזרחית עד שארף בה עמידת השמש על הארץ, ושאר האותות הבהירות אשר זכרו הספרים שהבורא עשאם על ידי נביאיו, עד שיכחש האומר זה בכל הנסים. ויתחייב עוד להרחיק בריאת דבר לא מדבר, עד שייכפר בבורא ויצא מכלל המאמינים. ותחית המתים אצל העיון השלם, יותר קל ויותר קרוב מבריאת דבר לא מדבר. ⁴³⁰ וכבר התבאר כי מי שיודה שהבורא התחיל הנמצאות לא מדבר, ואמין נביאיו באותות מלאות, לא יוכל להרחיק תחית המתים, ולא להתלות לטען בטבע, כל שכן עם הודאתו שהאשה השונמית החיה הבורא בנה בעולם הזה, כמו שאין ספק בזה אצל עמנו.

המאמת דבריו - המקיים הבטחתו. מקבילים - מדברי חז"ל. המין ההוא - ענין תחיית המתים. מישור - מדריך לדרך ישרה. טענה - קושייה, דחייה. המוצאים - התחומים שמהם אפשר להביא ראיות לענין. הטענה - הדחייה לאמונה בתחיית המתים. שבר הפל וכו' - כל הטענות נמצאו מוטעות. תשובה - קושייה, דחייה. והכתוב והקבלה - תורה שבכתב ותורה שבעל פה. בשנים - שניות באלוהות. המנהגים הנהוגים - חוקי הטבע. היסודות הראשונות לא מדבר - העולם נברא יש מאין. דבר לא מדבר - יש מאין.

הדעות על תחיית המתים

המודה בבריאת יש מאין מודה בתחיית המתים

ביאורים

מהדורת אור עציון

⁴³¹ ואם יאמרו שאמונת תחיית המתים אינה הגיונית ולכן אין להאמין בה, כשם שאין להאמין באפשרות חזרת יום האתמול, או בקביעה שהמספר חמש גדול מהמספר עשר. תחיית המתים אינה הגיונית, משום שגופם של המתים מתפרק לארבעת היסודות, עד שחזרו למצב היסודי של החומר, ושבו היסודות והתחברו עד שנוצרו מהם בני אדם חדשים, שגם הם מתו וגופם התפרק וכו', וכך זה ממשיך דור אחר דור, אם כך בתחיית המתים כיצד יקומו האנשים בגופם, הרי אותם היסודות שימשו לגופים רבים?

⁴³² אולם אין דבר זה נכון, מפני שלבורא יש אפשרות לברוא אנשים מיסודות חדשים שלא נעשה בהם שימוש קודם, כי העולם מספיק גדול שכל האנשים יבראו מחומר חדש, ואין צורך להשתמש ביסודות שהרכיבו את האנשים הקודמים.

⁴³³ העולם כל כך גדול, שהאוויר שנמצא בארץ עד השמים הוא פי אלף שמונים ותשע (שלושים ושלוש בריבוע) מהארץ עם העפר ההרים הימים ובעלי החיים הנמצאים בה. לכן כאשר הקב"ה יוצר את בני האדם, אין הוא צריך לקחת חומר מאנשים שמתו. אם כן החומר של כל בני האדם מוכן לבנות את גופם מחדש בתחיית המתים.

⁴³⁴ ועדיין יש לשאול, איך יתכן שכל בני האדם יחיו מחדש, הרי יש אנשים שנטרו על ידי חיות והפך גופם לחלק מגוף החיה, אם כן כיצד יקומו לתחייה?

⁴³⁵ הנחת היסוד בשאלה זו היא, שהגוף הנאכל ע"י חיה מתכלה והופך לחלק ממנה, אולם הנחה זו מוטעית, כי המאמין בה' יודע, שאין דבר בעולם שעשוי להתכלות, ואפילו אם ישרף באש אינו מתכלה. אין בריאה בעולם היכולה להחזיר נברא לאין, אלא רק הבורא בעצמו, שברא את הכול מאין, יכול להחזיר את היש לאין. הנבראים לא יכולים לכלות לחלוטין שום דבר מן העולם. אם כן, אדם שנטרף או שרף אינו מתכלה, אלא מתפרק ליסודות מהם הגיע. החום הנמצא באדם חוזר אל יסוד האש, וכן הלחות והקור של האדם חוזרים למקורם, ומה שנשאר במקום הוא יסוד העפר.

⁴³⁶ דוגמא נוספת: כאשר אדם אוכל תפוח, נפרדים חלקיו. האוויר ייקח את כל היסודות ויחזיר אותם למקורם, ומה שנשאר מהתפוח הוא מיסוד העפר ויחזור למקור עם פירוקו. אין הבדל בין האדם לתפוח בחזרת היסודות למקורם, אלא שייסודות של התפוח חוזרים למקור ומתמזגים עם שאר היסודות, ואילו היסודות של האדם לא מתערבים עם היסודות האחרים, אלא נשמרים עד שהקב"ה יורה להם להתחבר שוב להיות אדם. לאחר ההבדלה הזאת התלבנו הספיקות, והתחזקה האמונה בתחיית המתים.

לב הדברים

ראשונים רבים מזכירים יסודות מדעיים שבימינו כבר נמצאים בגניזה של הספרייה הלאומית. עלינו להתבונן כיצד נוכל גם בימינו, כאשר המדע התקדם, ללמוד מדבריהם על פי אמות המידה שהמדע והפילוסופיה גילו באותו זמן.

יש להקדים שהמדע מתעדכן ומשתנה כל הזמן, ומה שהיה נכון לפני מאתיים ומאה שנה לא בהכרח נכון גם היום. המדע שואף להתקדם ולגלות עוד ועוד דברים, וכיוון שעולמנו הוא בריאה אלוהית, ותמיד יש לו לאן להתקדם, כך גם המדע מתעדכן עם הזמן. ואפשר גם לומר שכפי שעד היום המדע התעדכן ושינה דעתו, כך גם מה שאנחנו יודעים היום לא בהכרח נכון מבחינה אובייקטיבית. לכן, לא ניפול מהכיסא אם עוד חמישים שנה יודיעו שאין דבר כזה כוח המשיכה.

אך מה בכל זאת אפשר ללמוד מהמדע?

אפשר ללמוד כיצד האדם התבונן על העולם, וזה דבר שהוא ודאי נכון גם היום. אנחנו מְפָנִים את המבט אל נפש האדם שיצרה את ההתבוננות המדעית של אותו דור, ולומדים על דרך תפיסתו את העולם והאנושות.

אריסטו קבע לפני כאלפיים שנה שיש ארבעה יסודות בבריאה ולהם שאיפה לחזור למקורם. זו גם הסיבה שהתפוח נופל לארץ, מכיוון שהוא שואף לחזור ליסוד העפר שממנו מורכב הפרי. זהו המקור לדברים שכותב רס"ג כאן: היסודות חוזרים אל מקורם ומתפרקים, אך לא נעלמים. העולם לא מתקדם לבלי שוב, כל שאתמול לא ישוב לעולם, אלא להיפך - העולם מתקדם בכך שהוא מתקרב לקודה שממנה הוא התחיל במיבה רוחנית. וכן - כפי הידוע לנו, בבריאת העולם הייתה מדרגתו הרוחנית של האדם גבוהה, עד שהוא היה ראוי לחיות חיי נצח בגן עדן. כך גם העבודה שלנו בעולם היא להשיב אותו למקורו, ליסודות שלו - לה'. לכן ברור שיכולה להיות תחיית המתים, וכי העבר נמחק? אנחנו כל הזמן רק שואפים אל אותו עבר עמוק, "השיבנו ה' אליך ונשובה חדש ימינו כקדם".

לעילוי נשמת אברהם אביבי בן עליזה ארדיטי הי"ד

מגוף החיה הטורפת. **שישבו לא דבר** - יהפכו לאין. **האש אשר בבעלי חיים** - בכל חי יש גם מיסוד האש, תהליך העיכול אינו מכלה אלא רק מפריד ליסודות שונים.

חלקי הגוף לאחר מיתה

⁴³¹ **ועוד** שניתית החקירה הזאת ואמרת, אולי יהיה השער הזה אשר אנתנו מְדַבְּרִים בו מן הדברים ההבליים, אשר לא יכשר להאמין שתפל היכלת עליהם, כמו השבת אתמול ושום הקמש יותר מן העשורה. והיה אפני העברת זה על לבי, שאמרת קשהגוף החי אחר מותו כבר נמקו החלקים אשר היו בו מן היסודות הארבעה, אשר הגיע כל חלק מהם ליסודו השרשי ונמזג בו, ואחר מן התחברו חלקים מן היסודות ההם והתרכב מהם גוף שני, ואחר מן נמקו במוותו ושבו אל מוצאיהם, ואחר מן התחברו פעם שלישית והתרכב מהם גוף אחר, ואחר מן נמקו במוותו, איך יהיה הראשון על שלמותו והשני על שלמותו, והשלישי על שלמותו, וחלקי כל אחד מהם כבר נכנסו באחר בעת שהתרכב. ⁴³² וכאשר זקקתי הרעיון והעליתי מיץ ההפרה, מצאתי זאת הסברה המתעה שאיננה אמת. והוא שיסודות הגוף כאשר נמקו, והגיע כל אחד מהם אל מוצאו מחם וקר ולח ויבש, אלו לא היה במוצא השרשי מה שתרכב ממנו גוף שני כי אם מה שנתק מן הגוף הראשון, לא היה אפשר שיברא שני אלא על אחד משני פנים, אם שיהיו חלקיו חלקי הראשון, או שיברא בריאה. ועל שני הפנים יחדו, יבטל שנות הגופים אחר שנמסו. ⁴³³ אך מפני שהיו המוצאים יותר גדולים מחלקי כל המרכיבים בפלים רבים אשר לא יספרו מרב, כי החכמים יודעים שהאוויר אשר בין הארץ ובין תחלת חלק מן השמים, כמו כל הארץ כלה ועפרה והריה וימיה וצמחיה ובעלי חיים שבה, אלה פעם ותשעה ושמונים פעם, מפני שהוא מפה שלשה ושלשים בשלשה ושלשים. וכיון שהדבר כן, על הרוב הזה יכול בורא הגוף השני לשום חלקיו חלקים מן היסודות אשר לא שמש גם בגוף הראשון, וכן ירכיב השלישי מחלקים לא היו נמוגים בשני, וכן יחבר הרביעי מחלקים לא התערבו בשלישי, מפני רחב עולמי היסודות ומוצאיהם, ויעזב נמקי הגוף הראשון והשני והשלישי, ומה שאחריהם בעצמם, לא ישמש להם בחבורים העתידיים, עד שיהיו מוכנים לחבר מהם חלקי כל גוף וישיבהו בעת שיירצה. ומה שמקל את זה עוד ומקרב, פי המקיים בחמשת אלפים שנה, אינם על דרך הקרוב כי אם חמשים פת מבני אדם, ואין שעורם כלם חלק אחד מחלקי הארץ. ⁴³⁴ ואם ישאל שואל על מי שאכלוהו החיות, איך יחיה והוא כבר נשתנה אל גופות אחרים? ⁴³⁵ נשיב כי האומר המאמר הזה אומר, כי הגופים הנאכלים הם כלים ומשתנים אל הגופים אשר נכנסו עליהם, וראוי שגשיבהו אל שני הדברים יחד, בשרש אשר אנתנו קהל המיחדים מאמינים בו ונדעוהו, כי אין לגוף מן הברואים לכלות גוף אחר בשום ענין, אפלו אם ישרפהו באש לא יוכל לכלותו לעולם, כי לא יוכל לכלות הדברים עד שישבו לא דבר, כי אם מי שבראם לא מדבר ושם נמצאים, אבל כל הברואים אינם יכולים כי אם להפריד חלקי הגוף בלבד, עד שהאש קשהיא בוערת בגוף מן הגופים אין דרכה כי אם להפריד אבריו, וישוב החם אשר בו אל מוצא האש, והלחות והקר אל מוצאיהם, ותשאר העפרורית אפר, מבולתי שיכלה מחלקי היסודות. וכאשר תעשה האש הנראית לעין, מן תעשה האש אשר בבעלי חיים בדבר הנאכל. ⁴³⁶ וכאשר יאכל החי תפוח על דרך הדמיון יפרדו חלקיו, וינגב האוויר מחלקיו מה שדרכו לנגב מחלקי התפוח תמיד, ומה שאלו לא מצא לנגב מחלקי התפוח, היה מנגב כמוהו מגוף החי ההוא תמיד, עד שלא ישאר בו פי אם העפרורית בלבד. וכמו שהמאמר בתפוח הנאכל, מן המאמר באדם הנאכל, כי האוויר מנגב החלקים אשר משלשה היסודות מגוף החי אשר אכלו, וישאר החלק העפרי יורד למטה, ואין הפרש ביניהם, אלא שהחלקים אשר שבו אל האוויר מן התפוח הנאכל כבר, התערבו ביסודות השרשיים, והחלקים אשר עלו אל האוויר מגוף האדם הנאכל, הם שמורים בלתי מתערבים ביסודות השרשיים להיותם מוכנים לעת הפקידה כאשר הקדמנו. וכאשר העברתי הדברים האלה על לבי, סרו מעלי הספקות ההם, והתאמצה אמונתי בדעת הזה והחזקתי בו, ואמרת ישתבח היכול על כל דבר:

השער הזה - נושא זה, תחיית המתים. **ההבליים** - שאינם הגיוניים. **היסודות הארבעה** - לפי הקדמונים העולם (וכן האדם) מורכב מארבע יסודות: אש, רוח, מים ועפר. **ואחר מן וכו'** - לאחר המוות היסודות חוזרים ומתחברים כדי ליצור מהם דור חדש שיוולד. **מיץ ההפרה** - הבנה משובחת ומעמיקה. **במוצא השרשי** - היסודות שמהן מורכבים בני אדם חדשים שנולדים. **בריאה** - נסית, יש מאין. **המוצאים** - ארבעת היסודות. **מפה** - כפולה. **וישיבהו** - בתחיית המתים. **גופות אחרים** - גופו הפך לחלק

ביאורים

437 -ב- תחיית המתים מוכחת מן ההיגיון

כאמור אנו בוחנים האם תחיית המתים יכולה להתקיים בעולם הזה מארבע בחינות, לאחר שבררנו מצד הטבע, נבחן זאת על פי הבחינה השנייה - השכל. ע"פ השכל יש לברר שלוש שאלות: ⁴³⁸ **שאלה ראשונה** - האם יש יכולת ביד מי שהבטיח להחיות את המתים לקיים את הבטחתו? כבר אמרנו שיש ביכולתו של הקב"ה יכולת לעשות ניסים, לפי שהוא ברא את העולם יש מאין, אם כן יש את היכולת להחיות את המתים.

⁴³⁹ **שאלה שנייה** - האם יש הבטחה מבעל היכולת להחיות מתים? מצאנו שהקב"ה הבטיח לעם ישראל פעמים רבות שתהיה תחיית המתים. אומנם ניתן להסביר את כל הפסוקים כאלגוריה ולהוציאם מפשוטם, אך מכוון שאין טענה שכלית הדוחקת בנו לדחות את פשט הפסוקים, אין סיבה שלא נסבירים כפשוטם, כמבואר לקמן.

⁴⁴⁰ אנו מאמינים שאת כל הכתוב בנביאים יש להבין כמשמעו, אלא אם קיימת אחת מארבעה סיבות אותן נפרט להלן, הדוחקת אותנו להוציא את הפסוק מפשוטו. סיבה ראשונה: הכתוב מכחיש דברים מוחשיים. דוגמה, התורה כתבה על חוה (בראשית ג, כ): "כי היא הייתה אם כל חי", ופשוט שלא ניתן להבין את הפסוק באופן מילולי, מפני שמוכן שחווה אינה אם כל סוגי החי בעולם, כולל בעלי החיים. סיבה שנייה: הכתוב סותר את הנתפס בשכל, כמו שנאמר (דברים ד, כד): "כי ה' אלוהיך אש אכלה".

⁴⁴¹ סיבה שלישית: כאשר פסוק סותר פסוק אחר, למשל הפסוק (מלאכי ג, י): "ובחננוי נא בזאת", סותר את הפסוק (דברים ו, ט"ז): "לא תנסו את ה' אלהיכם". סיבה רביעית: פסוק הסותר את שקיבלנו במסורת התורה שבעל פה, למשל נאמר (דברים כה, ג): "ארבעים יכנו לא יוסיף", ואילו חז"ל אמרו שלוקים שלושים ותשע מכות.

⁴⁴² כאשר אנו נתקלים בבעיות מעין אלו, עלינו להתבונן במשמעויות שונות המסתתרות במילים, ולפרשן במשמעות שתתאים לפשט המילים ועם זאת תתאים למסורת התורה שבעל פה, מבלי שנצטרך להוציא את הכתוב מפשוטו. למשל בפסוק (בראשית ג, כ): "אם כל חי" נבאר שכל חי אלו בני האדם, ואם כל חי היינו אם כל בני האדם. ומה שנאמר (דברים ד, כד): "כי ה' אלהיך אש אוכלה", אין הכוונה לה' אלא לעונש הבא מאתו, שהוא כמו אש השורפת מהר, כמו שנאמר (דברים לב, כא-כב): "ואני אקניאם בלא עם בגוי נבל אכעיסם כי אש קדחה באפיי".

⁴⁴³ בישוב הסתירה בין הפסוק: "ובחננוי נא בזאת" לפסוק: "לא תנסו את ה' אלהיכם", צריך לבאר שיש שני סוגים של בחינה, יש בחינה הבאה לבדוק את יכולת ה' לעשות דבר מסויים. בחינה זו פסולה ואסורה, ועליה נאמר: "לא תנסו את ה' אלהיכם." סוג בחינה זה מפורש בתהילים (עח, יח-ט): "וינסו אל בלבבם... היכול אל לערוך שולחן במדבר". הבחינה השנייה לא באה לבדוק את יכולת ה', אלא את מעמדו של האדם המבקש אות אצל ה', כמו גדעון המבקש אותות בגיות הצמר, כדי לחזק אצלו את הבטחת ה' שהוא יושיע את ישראל. בחינה זו מותרת, ועליה אומר מלאכי: "ובחננוי נא בזאת".

⁴⁴⁴ בסתירה בין הפסוק: "ארבעים יכנו" למאמר חז"ל שמכים רק ל"ט מלקות (מכות כב, א), צריך להסביר ששניהם כוונה לדבר אחד, כי כוונת הפסוק שיש להגיע עד ארבעים מלקות ולא עד בכלל, כמו בני ישראל שנענשו להיות במדבר ארבעים שנה, ככתוב (במדבר יד, לד): "במספר הימים אשר תרתם את הארץ ארבעים יום יום לשנה תשאו את עוונותיכם ארבעים שנה", ולמעשה היו שלושים ותשע שנים, כי השנה הראשונה שהיו במדבר, הייתה עוד לפני העונש, אם כן עונשם היה שלושים ותשע שנים והתורה קראה לכך ארבעים שנה, והביאור כמו שבארנו בפסוק: "ארבעים יכנו".

⁴⁴⁵ אם כן אנו משנים את משמעות פסוקי התורה והנביאים רק כשיש לנו אחת מהבעיות הנ"ל, אבל אם הפסוק מתקבל על הדעת ואין שום מניעה הגיונית, חייבים לקבל את פשט הפסוק.

⁴⁴⁶ **שאלה שלישית** - כשהדברים הנלמדים משורש סותרים אותו, מתבטל השורש, מפני שלא יכול להיות שהשורש קיים והתולדות יהיו שקריות, אולם באמונה בתחיית המתים בעולם הזה אין שום סתירה עם יסוד כלשהוא.

לעילוי נשמת לולו בת גורג'ה ע"ה

ב-437 ואחר כן חקרתי במוציא השני אשר הוא המחשב בשכל, ודרשתי אם אמצא לאמונה הזאת מה שיבטל אותה, ולא מצאתי מה שימספק בה כי אם שלשה דרכים. ⁴³⁸ האחת מהם, שתהיה היכלת על תחית המתים מן השקר, וכבר עמדתי על שאיננה כן כאשר בארתי. ⁴³⁹ והשנית, שיהיה היכול על זה לא הבטיחם בו, ומצאתיו שהבטיח בו במקומות רבים מן המקרא, אף על פי שיתכן לסבר בהם סברות רבות עד שיעתקו מענין תחית המתים אל ענינים אחרים, לא ראיתי העיון מחיב דחות הנראה מהם בעבור שיתכן שתסבלהו הסבא. ⁴⁴⁰ והוא שאנחנו כל בני ישראל מאמינים, כי כל אשר בספרי הנביאים הוא כאשר נראה ממשמעו והידוע ממלותיו, אלא מה שהנראה והידוע ממנו מביא אל אחד מארבעה דברים, אם להכחיש מוחש, כמו שנאמר על חנה (בראשית ג, כ): כי היא היתה אם כל חי. או להשיב מה שיש בשכל, כמו שאמר (דברים ד, כד): כי ה' אלהיך אש אכלה. ⁴⁴¹ ואז לסתר דבר אחר כתוב, כמו שנאמר (מלאכי ג, י): ובחננוי נא, אחר שאמר (דברים ו, טז): לא תנסו את ה' אלהיכם. או להכחיש מה שקבלוהו קדמונו, כמו שאמר (שם כה, ג): אך בעים יכנו לא יוסיף, ואמרו רבותינו שהם שלשים ותשע מכה. ⁴⁴² והדרך בכל אלה שיקבש להם שער עובר בלשון, ממה שפנהג הלשון לשמש במלות ההם בו, עד שייספים לענין ההוא ולא יחלק עליו. כי זה ימצא בלי ספק, קמציאנו למאמרו: אם כל חי, מדבר מבני אדם. וכמציאנו (דברים ד, כד) לאמרו: כי ה' אלהיך אש אכלה, על דרך הדמיון והקרוב אמר, כי ענשו כאשר אוכלה שהיא שורפת מהרה, כמו שאמר (שם לב, כב): כי אש קדחה באפי וגו'. ⁴⁴³ וכמציאנו לאמרו (מלאכי ג, י): ובחננוי נא בזאת, אחר אמרו (דברים ו, טז): לא תנסו את ה' הפרש, והוא שהבחינה על שני פנים, אחד מהם יכלת הבורא, היכול על הדבר אם לא, וזה הוא האסור כאשר אמר (תהלים עח, יח-ט): וינסו אל בלבבם וגו' היכול אל לערוך שולחן במדבר. והשני בחינת האדם ענינו אצל הבורא, היש לו אצלו מעלה יתרה אם לא, אחר שהוא מודה שהוא יכול על המעשה ההוא, וזה מתר, כאשר אמר בגדעון (שופטים ו, לו): ויאמר גדעון אל האלהים אם ישך מושיע בידי את ישראל, (שם, לו) אנסה נא רק הפעם בגזה וגו' והוא כמו שאמרו: בחננוי נא בזאת. ⁴⁴⁴ ומציאנו לאמרו: ארבעים יכנו הוא שיהיה למה שהעתיקו רבותינו זכרונם לברכה (מכות כב, א) שהוא ל"ט, והוא שנאמר שהשלים הל"ט ושקמם ארבעים, כמו שהשלים הל"ט שנה שהלכו במדבר ושקמם ארבעים, כמו שאמר (במדבר יד, לד): במספר הימים אשר תרתם את הארץ ארבעים יום יום לשנה תשאו את עונותיכם ארבעים שנה, והשנה הראשונה כבר עברה בלא הענש ההוא. ⁴⁴⁵ ואלה התוצאות אנו נוהגים בהם וכל המעינים כאשר יכריחו דבר מאחת מאלה הארבעה אשר זכרנו, אבל כשאין צרך דחק כל דבר כתוב ומקבל ונשמע מקל אחד מאלה הארבעה אשר זכרנו, לא יתכן לבקש תוצאות והעברות אשר בהם מועד תחית המתים, עד שנוציאם מפשוטם. אך ראוי שנניחם כאשר הם, כי האומר אותם, הוא יכול וינעד יחד. ⁴⁴⁶ והשלישי, שיהיו סעיפים מסתעפים מהשרש הזה מפיסדים אותו כשיעלם אדם על לבו, וכאשר אי אפשר לשרש בלתי הסעיפים ההם ואי אפשר להם, יתחייב בהכרח בטול השרש המביא אליהם והמצריך להם. וחקרתי ולא מצאתי סעיף אחר המאמרים האלה. ואבאר איך הלוחם וישר אפניהם בעזרת האל:

שמשפך - מסתפק ומתקשה. **שיעתיקו** - שיסורו, שיתפרשו אחרת. **נראה ממשמעו** - פשוטו של מקרא. **אלא** - מלבד. **אם כל חי** - וחווה אינה האם של כל בעלי החיים. **להשיב וכו'** - לשאול, שהרי פשט הכתוב מנוגד לשכל. **עובר** - משל ומליצה. **בחינת האדם ענינו** - האדם בוחן את מדרגתו שלו. **שהשלים הל"ט** - שיהיה מספר עגול (שלם). **התוצאות** - הפירושים. **והעברות** - שהכתוב אינו כפשוטו אלא משל. **האומר אותם** - ה' השלישי - הטענה השכלית השלישית נגד תחיית המתים. **סעיפים** - פרטים.

ביאורים

מהדורת אור עציון

447 -ג- הסבר ויישוב לפסוקים הסותרים לכאורה את עניין תחיית המתים

הבחינה השלישית - המקרא. יש אנשים השוללים את האמונה בתחיית המתים, מכיוון שהבינו שיש פסוקים הסותרים אמונה זו. נעניין בפסוקים הללו, ונראה שאינם סותרים את האמונה בתחיית המתים.

448 יש פסוקים רבים מהם משמע שאחר המות אין האדם חוזר, ומכאן היו שהבינו שלא תהיה תחיית המתים. נאמר (תהלים עח, לט): "ויזכור כי בשר המה רוח הולך ולא ישוב", וכן (שם קג, טו-טז): "אנוש כחציר ימיו כציץ השדה כן יציץ כי רוח עברה בו ואיננו", ועוד (איוב ז, ט-י): "כלה ענן וילך כן יורד שאול לא יעלה לא ישוב עוד לביתו", וכן (שם יד, יב): "ואיש שכב ולא יקום", ועוד.

449 הבנה זו בפסוקים אינה נכונה, כי כל הפסוקים הללו לא מדברים על כך שהבורא לא יחיה את המתים, אלא אומרים שאחר המוות אין האדם יכול לשוב לעולם מרצונו. חלק מהפסוקים הם דברי בני אדם וחלקם דברי ה'. הפסוקים שהם דברי בני אדם משמעם, שבני האדם מתחננים לפני הקב"ה לרחם עליהם, מפני שאם יהרוג אותם, אינם יכולים לחזור לעולם.

450 והפסוקים שהם דברי ה' משמעם, שה' אומר שיש לרחם על בני האדם מפני חולשתם, שאינם יכולים לחזור לעולם אחרי המוות, ולכן הוא מרחם עליהם ויקים אותם לתחייה.

451 ככל שיש פסוקים רבים יותר האומרים שאין האדם יכול להשיב את עצמו מהמתים, כך גדל בעינינו כוחו של הקב"ה, שיכול להחיות את בני האדם לאחר שנפטר מן העולם. תחיית המתים היא נס גדול, שאנשים יפארו בגללו את ה' כמו שפארו בעקבות מעמד הר סיני (דברים ד, לב): "כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך... הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמוהו", וכך יפארו נס זה ביחס לשאר הניסים שהיו ושהיו, כמו שאמר ישעיה (סו, ח): "מי שמע כזאת מי ראה כאלה".

452 עוד פסוקים מהם נראה שאין תחיית המתים הם (קהלת ט, ד-ו): "כי מי אשר יחובר אל החיים יש ביטחון... כי החיים יודעים שימותו והמתים אינם יודעים מאומה... גם אהבתם גם שנאתם גם קנאתם כבר אבדה". מפסוקים אלו אפשר להבין, שהמתים אינם יודעים דבר, ושלאחר המיתה אין להם שום חיות. אך מעיון בכתוב מובן שאין זה נכון, פירוש הפסוק הוא, שהחי גדול מהמת, כשם שהכלב החי עדיף על האריה המת, מפני שהכלב עדיין חי ופועל, לעומת האריה שאינו יכול לעשות דבר. וזו כוונת שלמה, החיים פועלים בעולם, לעומת המתים - שכל מעשיהם, אהבתם, שנאתם וקנאתם, אבדו ולא נשאר ממעשיהם מאומה בעולם הזה.

453 מכיוון שהקושיה מהפסוקים שהבאנו היא קושיה חזקה, ואפשר שנתלים בפסוקים אלו המכחישים את האמונה בתחיית המתים, נביא תירוץ נוסף. כשאנו מעינים בפרק אנו מבינים, שפסוקים אלו אינם דברי שלמה, אלא שלמה מצטט את דעתם של האנשים הכסילים הכופרים בתחיית המתים. דבר זה מפורש בפסוקים, כי נאמר לפני כן (שם פס' ג): "וגם לב בני האדם מלאים רע והוללות בלבבם בחייהם, ואחריו אל המתים", ולאחר מכן פרש את דעתם של האנשים הללו: "מי יחובר אל החיים יודעים שימותו גם אהבתם גם שנאתם גם קנאתם כבר אבדה". ציטוטים כעין אלו אנו מוצאים גם בתורה, למשל נאמר (שמות ה, ב): "מי ה' אשר אשמע בקולו", ודברים אלו הם כמובן דברי פרעה ולא דבר ה', כך גם כאן שלמה המלך אומר זאת בשם הטיפשים, ולא את דעתו.

454 אחרי שלמה המלך כתב על המחזיקים בדעה זו שהם: "בני האדם מלאים רע והוללות בלבבם", מובן שכל האוחז בדעה זו חוטא, ולא יזכה לראות את פני השכינה, כי כבר נאמר על הרעים וההוללים (תהלים ה, ה-ו): "לא יגורך רע, לא יתייצבו הוללים לנגד עיניך", והוא יסיים את חייו כמו פרעה שאמר: "מי ה' אשר אשמע בקולו".

סתירות לתחיית המתים במקרא

ג- 447 ואחר כן חקרתי במוצא השלישי, והוא הכתוב במקרא, והסתפלותי אולי יש בה מזה שמונע תחיית המתים בעולם הזה, ומצאתי ספקות שאפשר שנתלים בה המרחיקים את זה, וראיתי לזכרם הנה ולבטלם. 448 מהם (תהלים עח, לט): ויזכר כי בשר המה רוח הולך ולא ישוב. ואמר עוד (שם קג, טו): אנוש כחציר ימיו וגו'. (איוב יד, ב) ציץ יצא ויפול וגומר. (תהלים כג, טו) כי רוח עברה בו ואיננו וגו'. ואמר עוד (איוב ז, ט-י): פלה ענן וילך וגו' לא ישוב עוד לביתו וגו'. ואמר עוד (שם יד, יב): ואיש שכב ולא יקום ומה שדומה לזה. 449 והתבוננתי כל זה היטב, ולא מצאתי אחד מהם שהחפץ בו שהבורא אומר שלא יחיה את המתים, אבל כל זה ספור שאין אדם יכול לקום מן הקבר אחר רדתו אליו, ושאינו יכול להנער מן העפר ולשוב אל ביתו. ומה שיהיה מהמאמרים האלה דברי בני אדם הוא, שמתחננים בו לפני בוראם ושואלים ממנו לרחם עליהם מפני שהם בענין הזה. 450 ומה שיש דברי הבורא הוא ספור אחת מן החובות אשר בה ירחם עליהם ויחנם, והוא שהם בענין החלוש הזה ממעוט היכלת. 451 וכל אשר יוסיפו הספרים לזכרו שהמת לא יוכל להחיות את עצמו ולא יקום ממשפכו, ותיסוף יכלת הבורא אצלנו גדלה, כי הוא יכול לפקד את בני האדם ולהחיותם. ותהיה זאת הפליאה הגדולה, כמו שאמר על מעמד הר סיני (דברים ה, לב): כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך וגו' הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמוהו, וכן שאר האותות והמופתים אשר הם נפלאים בעיני בני אדם איך היו. וכן האותות העתידים נפלאים בעיניהם איך יהיו, כמו שאמר (ישעיה טו, ח): מי שמע פזאת מי ראה כאלה, ומהם מה שאמר הכתוב (קהלת ט, ד-ו): כי מי אשר יחבר אל כל החיים יש בטחון וגו' כי החיים יודעים שימותו והמתים אינם יודעים מאומה וגו' גם אהבתם גם שנאתם גם קנאתם כבר אבדה וגו'. ועינתי בפרוש הפסוקים האלה, והם כאשר אני מספר, כי מי שיחבר אל החיים יש לו בטחון, ולקבל החי טוב מן האריה המת, והוא שהחיים יודעים שימותו, והמתים אינם יודעים מאומה, ולא נשאר להם שרר כי נשכח זכרם, עד שאהבתם ושנאתם וקנאתם כבר אבדו להם, וחלק אין להם עוד לעולם בדבר שיעשה תחת הגלגל. 453 ואמרתי שזאת הספקה חזקה, אפשר שנתלים בה עוד מחזיקי הדעת הזה, והסתפלותי במה שיש לפני זה, ומצאתי החכם שהקדים שהמאמרים האלה אינם דבריו על עצמו, אבל הם ספור דברי הפסילים ומה שעולה בלבם, כאשר אמר לפניו מאמר מפרש (שם א): וגם לב בני האדם מלא רע והוללות בלבבם בחייהם ואחריו אל המתים. ופרושו, שלבוות בני האדם מלאים רע והרהורים, ואמר: מי אשר יחבר, כי החיים יודעים שימותו, גם אהבתם גם שנאתם גם קנאתם כבר אבדה. וזה כמו שאמר התורה (שמות ה, א): ויאמר פרעה מי ה' אשר אשמע בקולו, והוא דברי הבורא, ספור מה שאמר פרעה, כן אלה המאמרים דברי החכם, ספור דברי הפסילים. 454 ואחר שקרא החכם המאמרים האלה רע והוללות, יהיה ענין מי שהחזיק בהם ראוי שלא יקביל פניו שכינת בוראו, כי כבר באר כי אנשי רע והוללות לא יתייצבו לנגדו ולא יגורו אצלו, כמו שאמר (תהלים ה, ה-ו): לא יגורך רע לא יתייצבו הוללים לנגד עיניך. ויהיה ענינו ענין הנכרת כפרעה, אשר אמר בו ויאמר פרעה מי ה' ושאר הפסוק. המקום יצילנו מכל אונת.

המרחיקים את זה - הכופרים בתחיית המתים. שהחפץ בו - שכוונתו של הפסוק. דברי הבורא - פסוקים שהם דברי ה', העוסקים בחילון האדם לאחר המוות. החובות - החסרונות שבאדם. לזכר - להזכיר. האותות - כדוגמת נס קיבוץ גלויות. הספקה - הקושייה מפסוקים אלו. החכם - שלמה המלך. על עצמו - שזוהי דעתו. ענינו - עונשו.

ביאורים

ד- תחיית המתים מוכחת מן הנביאים

בתנ"ך ישנם פסוקים רבים, בהם מופיעה תחיית המתים בצורה ברורה. בספר יחזקאל (לו, יא), כאשר ישראל אומרים: "יבשו עצמותינו ואבדה תקותנו", אומר להם הקב"ה (פס' יב-יד): "כה אמר אדני א-לוהים הנה אני פתח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם עמי והבאתי אתכם אל אדמת ישראל: וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם ובהעלתי אתכם מקברותיכם עמי: ונתתי רוחי בכם וחיייתם והנחתי אתכם על אדמתכם וידעתם כי אני ה' דברתי ועשיתי נאום ה':". נאמר בנבואה זו: "וידעתם כי אני ה'", כי כאשר ה' מאמת את דבריו נודע שמו בעולם, ולכן כאשר יקומו המתים יודע שם ה', ומכאן הבטחה שבדו"א תהיה תחיית המתים.

בתחילת הנבואה נאמר: "ויאמר אלי בן אדם העצמות האלה כל בית ישראל המה הנה אומרים יבשו עצמותינו... לכן הנבא ואמרת אליהם... הנה אני פותח את קברותיכם". פתח בדברי ישראל: "הנה יבשו עצמותינו" כי בא להשיב לישראל המסתפקים כיצד תחינה העצמות לאחר שיבשו ואין בהם לחות, וכיצד יחזרו הגוף והנפש להתחבר לאחר שנפרדו.

במילים: "והעליתי אתכם מקברותיכם עמי", בא להדגיש שתחיית המתים מיועדת לעם ישראל בלבד, ולא לעם אחר.

ובמילים: "והבאתי אתכם אל אדמת ישראל", בא לומר שתחיית המתים תהיה בעולם הזה, ולא בעולם הבא. ⁴⁵⁷ החזרה במילים: "וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם ובהעלתי אתכם מקברותיכם עמי", על העניין הזה באה להדגיש, שכל אדם שיקום לתחייה יזכור שהוא חי בעבר ולאחר מכן נפטר, ועתה זכה לקום שוב לתחייה.

⁴⁵⁸ במילים: "ונתתי רוחי בכם וחיייתם והנחתי אתכם על אדמתכם וידעתם כי אני ה' דברתי ועשיתי נאום ה'" בא להדגיש שבתחיית המתים יחיו חיים ארוכים בעולם הזה, מפני שהנביא אומר שה' ישיב את עם ישראל לאדמתו.

⁴⁵⁹ לא רק יחזקאל התנבא על תחיית המתים אלא גם הנביא ישעיה, כמו שנאמר (ישעיה כו, יט): "חיו מתוך נבלתי יקומו ורננו ורננו שוכני עפר כי טל אורות טלך וארץ רפאים תפילי". בפסוק זה עם ישראל פונה להקב"ה ואומר לו שהם מחכים שיאמר להם: "הקיצו ורננו שוכני עפר".

יש מספר הקבלות בין נבואת ישעיה לנבואת יחזקאל: א. "חיו מתוך" מקביל ל"הנני פותח את קברותיכם" לימד שאף שיבשו עצמותינו יש לנו עדיין תקווה. ב. "נבלתי יקומו" דומה ל"והעליתי אתכם מקברותיכם עמי", כלומר נאמר נבלתי בגוף ראשון, לומר שרק ישראל יקומו בתחיית המתים, כמו שנרמז ביחזקאל במילה עמי..

⁴⁶⁰ ג. "הקיצו ורננו שוכני עפר" דומה ל"וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם", כלומר ישעיהו דימה את מי שיקום לתחייה לאדם המקיץ משנתו ומספר את אשר חלם, כך מי שיקום לתחייה יזכור העבר, שמת וקם לתחייה. זה מקביל למה שבארנו לעיל אודות המילים "וידעתם כי אני ה'". ד. "כי טל אורות טלך", דומה למאמר בני ישראל: "יבשו עצמותינו אבדה תקותנו נגזרנו לנו", היינו כנגד הטענה: "יבשו עצמותינו" אומר ישעיה שטל האורות יחדש את הלחות.

⁴⁶¹ נאמר "טל אורות" כנגד: "אבדה תקותנו", המילה אורות רומזת לנפש, ואמר ישעיה אורות ולא אור, מפני שיש לנפש ששה עשר כוחות, וכל כוח יקבל אור ויחיה.

⁴⁶² גם דניאל בפרק יב (פס' ב) מופיע תחיית המתים: "ורבים מישיני עפר יקיצו...". פסוק זה בוודאי מדבר על העולם הזה, כי בפרק יא ובתחילת פרק יב יש ארבעים ושבעה פסוקים המדברים על שעבוד מלכויות, שהוא בוודאי בעולם הזה, ובסוף מודיע על תחיית המתים. בתחילה מדבר על מלכות פרס (יא, ב): "ועתה אמת אגיד לך הנה עוד שלושה מלכים עומדים לפרס והרביעי יעשיר עושר גדול מכל...". דניאל הקדיש לפרס רק פסוק אחד, מפני שבתקופתו הסתיימה מלכותם.

⁴⁶³ לאחר מכן יש שלושה עשר פסוקים על מלכות יוון (פסוקים ג-טו), עשרים פסוקים על מלכות רומי (פסוקים טז-לח), ולבסוף דניאל מתנבא על מלכות ערב ומקדיש לה עשרה פסוקים (לו-מה). בפרק הבא, פרק יב, דניאל מדבר על הגאולה: "ובעת ההיא יעמוד מיכאל השר הגדול... ורבים מישיני עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדראון עולם, והמשכילים יהירו כזוהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד". דניאל לא מרחיב את הדיבור על הגאולה ותחיית המתים מפני שהנביאים ישעיה, ירמיה ויחזקאל כבר הרחיבו על כך.

⁴⁶⁴ ארבעים ושבעה הפסוקים של המלכויות נאמרו על הסדר, מלכות אחר מלכות, ומכאן אנו מבינים, שכשם שהמלכויות: פרס, יוון רומי וערב מתקיימות בעולם הזה, כך גם הפסוקים בסוף העניין המתייחסים לתחיית המתים יהיו בעולם הזה. במילים: "ורבים מישיני עפר", אין הכוונה לכל האומות, אלא לישראל בלבד, שרק הם יחיו בתחיית המתים.

⁴⁶⁵ לסיכום, הנביאים אמרו: "חיו מתוך" ו-"טל אורות טלך", כנגד האנשים האומרים: "שוכני עפר" "יבשו עצמותינו" כמו שראינו קודם, ודניאל אמר: "הקיצו ורננו שוכני עפר", כעין דברי הנביא: "וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם". בפסוק "אלה לחיי עולם ואלה לחרפות" אין הכוונה לאנשים שיקומו בתחיית המתים, שחלקם יזכו לחיי עולם וחלקם לחרפות, אלא בא לחלק בין האנשים שיקומו בתחיית המתים וילכו לגן עדן, לאלו שלא יקומו וילכו לחרפות ולדיראון עולם, לגיהנום.

נבואת "העצמות היבשות" של יחזקאל

ד- ואחר כן מצאתי הפתח מפרש במה שיעדנו⁴⁵⁵ בוראנו, אמרו כי פאשר בני ישראל אומרים (יחזקאל לו, יא): 'יבשו עצמותינו ואבדה תקותנו, אמר להם הנביא (שם יב-יד): 'כה אמר ה' אני פתח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם עמי והבאתי אתכם אל אדמת ישראל, ונתתי רוחי בכם וגו' וידעתם כי אני ה', רצונו לומר יעדתי אתכם, והקימותי מה שיעדתי אתכם, ⁴⁵⁶ והוא אמרו (שם יא-יב): 'ויאמר אלי בן אדם העצמות האלה כל בית ישראל המה הנה אומרים יבשו עצמותינו וגו' לכן הנבא ואמרת אליהם הנה אני פתח את קברותיכם וגו'. ותהיה הקדמתו הנה אומרים יבשו עצמותינו, על מה שיעד שיעלה בלבנו ונחשב בו ונאמר, איך יחיה העצמות אחר יבשם, וישיב הלחות אחר סוּרָם⁴⁵⁷ ויחבר ביניהם ובין הנפש אחר הפרדה. ויהיה אמרו: והעליתי אתכם מקברותיכם, מבאר שזה מועד⁴⁵⁸ לבני ישראל לבדם. ויהיה אמרו: והבאתי אתכם אל אדמת ישראל, לאמת אצלנו שזה המועד בעולם הזה, שלא נחשב שהוא בעולם הבא. ⁴⁵⁷ ויהיה אמרו: וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם ובהעלתי אתכם מקברותיכם עמי, אשר הוא כמו שנוי, שכל אחד מהם פשיחיה יתברר לו כי הוא אשר היה חי, והוא אשר מת, והוא בעצמו אשר חיה. ⁴⁵⁸ ויהיה אמרו: ונתתי רוחי בכם וחיייתם וגו', וידעתם כי אני ה' דברתי ועשיתי נאום ה', להתברר אצלנו שימי הישועה יהיה להם ארכות בעולם הזה.

⁴⁵⁹ ומצאתי עוד ישעיהו אומר (כו, יט): 'יחיו מתוך נבלתי יקומו וגו' מסכים לזה ונאות לו, והוא שפרושו 'יחיו מתוך ויקומו ויחיו, כשלאמר הקיצו ורננו שוכני עפר, כי טל אורת טלך, ואל הארץ תפיל הפתים. ויחיו מתוך הוא דומה לאמרו: הנני פתח את קברותיכם, אך נבלתי יקומו הוא דומה למה שאמר שם: והעליתי אתכם מקברותיכם. ⁴⁶⁰ וימה שאמר: הקיצו ורננו שוכני עפר, דומה לאמרו: וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם. כי המקיץ מספר בהקיצו מה שראה בחלומו, וידע כי הוא הוא אשר היה ישן והוא אשר נעור. ואמרו (ישעיה כו, יט): 'כי טל אורת טלך, דומה לאמרו שם: יבשו עצמותינו אבדה תקותנו נגזרנו לנו. וזה הרטבה להם וחדוש לחות. ⁴⁶¹ אבל אורת רומז בו אל הנפש, ושם אותה אורות רבות ולא אמר אור אחד, בעבור הכחות הרבים אשר לה, והם ששה עשר כחות, פאשר בארתי במעשה בראשית. והוא דומה למה שאמר: אבדה תקותנו. ⁴⁶² ומצאתי עוד מאמר דניאל (דניאל יב, ב): 'ורבים מישיני עפר יקיצו וגו'. וזה המאמר מהמלאך לדניאל הוא לעולם הזה בלי ספק, והוא שכל העתידות אשר הודיעו הם שבעה וארבעים פסוק. הפסוק הראשון מהם במלכות פרס, והוא אמרו (שם יא, ב) 'ועתה אמת אגיד לך הנה עוד שלושה מלכים. והספיק לו פסוק אחד מפני שהיתה סוף מלכותם. ⁴⁶³ ואחר כן שלשה עשר פסוק במלכות יוון, והוא מאמרו (פס' ג-טו): 'ועמד מלך גבור, עד: ויעש הבא אליו כרצונו. ואחר כן עשרים פסוק במלכות רומי. והם מאמרו (פס' טז-לח): 'ועש הבא אליו, עד: ויעשה כרצונו המלך. ואחר כן עשרה פסוקים במלכות הערב, והם מן (פס' לו): 'ועשה כרצונו המלך עד (פס' מה): 'ובעת ההיא יעמד מיכאל. ואחר כן שלשה פסוקים בישועה (יב, א-ג): 'ובעת ההיא יעמד מיכאל וגו', ורבים מישיני אדמת עפר יקיצו וגו'. והמשכילים יזהירו, וקצר עניניהם דניאל, מפני שכבר השלים באורם בספר ישעיה ויחזקאל. ⁴⁶⁴ ואלה השבעה וארבעים פסוק נאמרו יחד מארע אחר מארע על הסדר. וכמו שמלכי פרס ויוון והרומיים והערב בעולם הזה לא בבא, גם כן רבים מישיני אדמת עפר יקיצו, בעולם הזה לא בבא. ואמרו ורבים, רוצה בו רבים מרבים מהם. והוא כן בעבור שאמר מישיני אדמת עפר, וזה כולל כל בני אדם, על כן יחד באמרו ורבים, ליחד בו בני ישראל בלבד. ⁴⁶⁵ ומסכים לאמרו מקברותיכם עמי, ואמרו יחיו מתוך, ואמרו עפר, עד שידמה ליבשו עצמותינו, ויהיה כנגד כי טל אורת טלך. ואמרו יקיצו לדמות להקיצו ורננו, ולהדמות אל וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם. אבל אמרו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות, אינו רוצה החלק המחיים⁴⁶⁶ עד שיהיה מהם עם⁴⁶⁷ בגן עדן ועם בגיהנום, אבל רצה החלק העם אשר בקברות והרבים ההם אשר יקיצו, הם לחיי עולם, והאחרים אשר לא יקיצו, הם לדראון עולם.

שיעורנו - הבטיחנו. סוּרָם - אחרי שסרה הלחות מהעצמות. מועד - מובטח ומוזמן. תקותנו - רומז לנפש מרבים מהם - מתוך רבים יותר מהם (אומות העולם). המחיים - הקמים לתחייה. עם - קבוצה.

תחיית המתים כנבואות ישעיה ודניאל

ביאורים

466 -ה- הבנת הפסוקים כפשוטם ולא על דרך משל

מהדורת אור עציון

לאחר שנוכחנו לדעת שיש פסוקים רבים המעידים על תחיית המתים, עלה ספק אולי פסוקים אלה משל, ולמעשה הם מדברים על התרוממות אדם או ממלכה מן השפל ולא על תחיית המתים?

467 בסברא זו יש הגיון, משום שהתנ"ך משתמש לעיתים במושג "מוות" לתיאור שפלות, ובמושגים: "קיימה" ו"תחייה" לתיאור התרוממות והתחזקות, לדוגמה בתהילים (ק"ג, ז): "מקימי מעפר דל", וכן נאמר לירבעם שה' המליך אותו לאחר שהיה כאחד העם (מלכים א יד, ז): "יען אשר הרימותיך מן העפר". גם אדם הנמצא בצרה נמשל למת, כמו שנאמר (תהילים פח, ו): "במתים חופשי כמו חללים שוככי קבר", וכן נאמר עוד בתהילים (לא, ג): "נשכחתי כמת מלב".

468 הצלת האדם מצרה נמשלה לתחיית המתים כמו שנאמר (תהילים עא, כ): "אשר הראתני צרות רבות ורעות תשוב תחיניני...", וכן נאמר (תהילים פה, ז): "הלא אתה תשוב תחיניני".

469 אולם אם בלי שום דוחק המכריח אותנו לכך, אנו בוחרים להוציא את הנבואות על תחיית המתים מפשטן ולהבין אותן כמשל ואלגוריה, אזי נוכל לפרש בדרך זו את כל התורה, את המצוות השמיעיות, הסיפורים והניסים, ולא יישאר דבר מפשוטו של מקרא. בכך נידמה לנוצרים, המפרשים הרבה מן המצוות כמשל, וכך פוטרם עצמם מלקיימן בפועל.

470 נביא מספר דוגמאות לפרשנות אלגורית למצוות, העוקרת אותן ממשמעותן המעשית. התורה כתבה (שמות יג, ג): "ולא יאכל חמץ", ניתן לפרש שכוונתה, שלא תהיה בתוך בני ישראל זנות, כי מצאנו שדימו את הזנות להחמצת הבצק (הושע ז, ד): שזנות נמשלה ללחם - "כלם מנאפים כמו תנור... מלוש בצק עד חמצתו".

471 את האיסור (שמות לה, ג): "לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת" ניתן להסביר כאסור לצאת למלחמה בשבת, מפני שהתורה דמתה את המלחמה לאש, כמו שנאמר (במדבר כא, כח): "כי אש יצאה מחשבון להבה מקריית סיחון..."

472 את מצוות שילוח הקן (דברים כב, ו): "לא תיקח האם על הבנים", ניתן לפרש כציווי שלא להרוג זקנים עם הבחורים הצעירים בשעת המלחמה, וזאת ע"פ הנאמר בהושע (י, יד): "כשוד שלמן בית ארבאל ביום מלחמה אם על בנים רוטשה". בדרך זו ניתן להסביר את כל מצוות התורה, עד שלא תישאר מצווה שמעית אחת לפי משמעותה האמתית.

473 ראינו שניתן בדרך זו לעקור את המצוות, ונראה שגם את כל הסיפורים של ספר בראשית ניתן לעקור ממשמעם בדרך זו. בפסוק הראשון בתורה נאמר: "בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ", ואפשר להסביר שאין הכוונה בזה שה' ברא את העולם, אלא שייצר והעלה לגדולה אחת מאומות העולם, כמו שאנו רואים שהנביא ירמיה (ד, כג) ממשיך את חורבן האומה לתוהו ובוהו: "ראיתי את הארץ והנה תוהו ובוהו ואל השמים ואין אורם", ואת שיבת העם לעוצמתו כבריאה (ישעיה סה, ז): "הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה".

474 וכן יבואר הפסוק (בראשית א, יא): "תדשא הארץ דשא" כמדובר על בריאות גוף האדם, שמצאנו שדימה הכתוב את בריאות גוף האדם לצמיחת הדשא, כמו שנאמר (ישעיה סו, ד): "ועצמותיכם כדשא תפרחנה". גם את הפסוק (בראשית שם): "פרי עושה פרי" ניתן להוציא מפשוטו ולבאר על מלך המשיח, לפי האמור ביחזקאל (יז, כג): "בהר מרום ישראל אשתלנו ונשא ענף ועשה פרי..."

475 כמו כן ניתן לשנות את ההבנה הפשוטה בפסוק (בראשית א, יד): "יהי מאורות", ולומר שמדובר על התורה, נביאים וכתובים, כמו שנאמר במשלי (ו, כג): "כי נר מצווה ותורה אור", ובתהילים (ק"ט, קה): "נר לרגלי דבריך ואור לנתיבותי". בדרך זו ניתן להוציא את כל פסוקי בריאת העולם מפשוטם, היינו שה' ברא את העולם, ולתת לכולם משמעות חדשה, ואז יהיה אפשר לומר, שהעולם קדמון ומעולם לא נברא.

אי אפשר להוציא פסוקים מידי פשוטם

ה-466 וְכַאֲשֶׁר מִצְאָתִי הַפְּסוּקִים הָאֵלֶּה וְהַדּוּמִּים לָהֶם, חֲשַׁבְתִּים הֵיטֵב אַחַר כֵּן וְאֶמְרָתִי, אוֹלֵי יִתְכַן לְסֹבֵר בְּפִסּוּקִים הָאֵלֶּה סְבָרוֹת אַחֲרוֹת, עַד שִׁישׁוּבוּ⁴⁶⁶ מֵעֵינֵן תַּחֲיַת הַמֵּתִים אֶל עֵינֵן הַחַיִּית הַמְּלָכִים⁴⁶⁷ וְהַעֲמַדַת הַמְּלָכוֹת, וְיִצְרִיף לְהַנְהִיגֵם הַמּוֹנֵהג הַזֶּה, וְהוּא שֶׁהֶרְמַת הַשֶּׁפֶל מֵעֵינֵן הַשֶּׁפְּלוֹת אֶל עֵינֵן הַגְּדֹלָה וְהַרְוֵמוֹת יִדְמָה לְהֶרְמָה מִן הָעֶפֶר, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (תהלים ק"ג, ז): מְקִימֵי מֵעֶפֶר דָּל, וְאָמַר (מלכים א' טז, ב): יַעַן אֲשֶׁר הִרְיַמְתִּיךָ מִן הָעֶפֶר. וְדִמָּה מִי שֶׁהוּא בְּצוֹק וּבְצָרָה לְמֵתִים, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (תהלים פח, ו): בְּמֵתִים חֹפְשֵׁי כְּמוֹ חֲלָלִים שֹׁכְבֵי קֶבֶר וְגוֹמֵר, וְאָמַר עוֹד (שם לא, ג): נִשְׁכַּחְתִּי כְּמַת מֵלֵב וְגוֹ'⁴⁶⁸ וְיִדְמוּ תְּשׁוּעָתוֹ מִהָעֵינֵן הַזֶּה לְתַחֲיָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (שם עא, ו): אֲשֶׁר הִרְאִיתִנִי צָרוֹת רַבּוֹת וְרַעוֹת תְּשׁוּב תַּחֲיִינִי וְגוֹ'. וְאָמַר עוֹד (שם פה, ז): הֲלֹא אֶתָּה תְּשׁוּב תַּחֲיִינִי וְגוֹ'.⁴⁶⁹ וְהַתְּבוּנָתִי עִם הָעֵינֵן וְהַחֲיִיב, כִּי אִם יִתְחַיֵּב אוֹ יִכְשָׁר⁴⁷⁰ שֶׁנֶּסְבֵּר פְּרָשִׁיּוֹת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר יֵשׁ בָּהֶם תַּחֲיַת הַמֵּתִים עַל הַדְּרָכִים הָאֵלֶּה, עַד שֶׁנֶּעְתְּקוּ מִפְּשׁוּטָם מִבְּלִי דַחֵק שִׁיבִיא אֶל זֶה, יִתְחַיֵּב וְיִכְשָׁר עַל הַדְּרָף הַזֶּה לְסֹבֵר בְּמִצְוֹת הַשְּׁמִיעִיּוֹת⁴⁷¹, וְהַגְּדוּת הַקְּדָמוֹנִיּוֹת⁴⁷², וְהָאוֹתוֹת הַנְּזַכְרוֹת, סְבָרוֹת אַחֲרוֹת⁴⁷³, עַד שֶׁלֹּא יִשְׁאָר מֵהֶם דָּבָר כְּפִשְׁטוֹ, אֶף יַעֲתָקוּ אֶל עֵינֵינִים אַחֲרֵיהֶם.⁴⁷⁴ וְיִדְמָה⁴⁷⁵ מֵהֶם קֶצֶת מִן הַמִּצְוֹת הַשְּׁמִיעִיּוֹת, וְלֹא יִכָּלֵל חֲמִץ (שמות יג, ג), אֶפְשָׁר שִׁסְבְּרוּ בּוֹ וְלֹא יִהְיֶה בֵּינֵיכֶם זָנוּת, מִפְּנֵי שֶׁדִּמָּה אוֹתוֹ בְּלָחֶם אֲשֶׁר הוּא חֲמִץ, שֵׁאִי אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא לְדַבְּקוֹ, כְּאָמַרְם (הושע ז, ד): כִּלְם מְנַאֲפִים כְּמוֹ תַנּוּר וְגוֹ' מְלוֹשׁ בְּצֶק עַד חֲמִצָּתוֹ.⁴⁷⁶ וְאָמַרוֹ (שמות לה, ג): לֹא תִבְעֵרוּ אֵשׁ וְגוֹ' אֶפְשָׁר שִׁסְבְּרוּ בּוֹ אֶל תִּצְאוּ לְמִלְחָמָה, מִפְּנֵי שֶׁכָּבֵר דִּמָּה אוֹתָהּ לָאֵשׁ, בְּאָמְרוֹ (במדבר כא, כח): כִּי אֵשׁ יִצְאָה מִחֻשְׁבוֹן לְהִבָּה מִקְרִית סִיחֹן.⁴⁷⁷ וְאָמַרוֹ (דברים כב, ו): לֹא תִקַּח הָאֵם עַל הַבָּנִים. יִתְכַן לְסֹבֵר בּוֹ, כְּשֶׁתְּכַבְּשׁוּ אֶת אוֹיְבֵיכֶם, לֹא תִהְרָגוּ הַזְּקֵנִים עִם הַבְּחוּרִים, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (הושע י, יד): כִּשְׂדֵּי שְׁלֹמֹן בֵּית אַרְבָּאל בְּיוֹם מְלָחְמָה אִם עַל בָּנִים רֻטְשָׁה, עַד שֶׁלֹּא תִשְׁאָר מִצְוָה שְׁמִיעִית.⁴⁷⁸ וְהַגְּדוּת הַקְּדָמוֹנִיּוֹת דְּבָרֵי הַבְּרִיאָה, אָמַרוֹ (בראשית א, א): בְּרִאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ, יִתְכַן תִּקְוֵן עֵינֵן אֶמְרָה מִן הָאֲמוֹת, כְּאֲשֶׁר אָמַר בְּהַפְסֵד עֵינֵן אֶמְתַּיִנוּ (ירמיה ד, כג): רִאִיתִי אֶת הָאָרֶץ וְהִנֵּה תוֹהוּ וָבוֹהוּ וְאֶל הַשָּׁמַיִם וְאֵין אוֹרָם, וְאָמַר בְּהִשָּׁבַת תִּקְוֵנָה (ישעיה סה, ז): כִּי הִנְנִי בּוֹרֵא שָׁמַיִם חֲדָשִׁים וְאָרֶץ חֲדָשָׁה.⁴⁷⁹ וְכֵן יִסְבְּרוּ בְּתִדְשָׂא הָאָרֶץ דְּשָׂא עֵשֶׂב (בראשית א, יא), שְׁלוֹם הַגּוֹפּוֹת, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (ישעיה סו, ד): וְעֲצָמוֹתֵיכֶם כְּדְשָׂא תִפְרַחְנָה. וְכֵן בְּפָרִי עֵשֶׂה פְרִי (בראשית שם), הַמְּלַךְ הַגְּדוֹל, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (יחזקאל יז, כג): בְּהַר מְרוֹם יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁתִּלְּנֵנוּ וְנִשְׂאָ עֲנָף וְעֵשֶׂה פְרִי וְגוֹ'.⁴⁸⁰ וְכֵן (בראשית א, יד): יְהִי מְאוֹרֹת, תּוֹרָה וְנִבְיָאִים וְחֻקֵּמָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (משלי ו, ג): כִּי נִרְ מִצְוָה וְתוֹרָה אֹר, נִרְ לְרַגְלֵי דְבָרֶיךָ וְאוֹר לְנִתְבַתִּי (תהלים ק"ט, קה), עַד שֶׁלֹּא תִשְׁאָר בְּרִיאָה מִמְּעֵשֶׂה בְּרִאשִׁית, שֶׁלֹּא תִצְאָ מִפְּשׁוּטוֹ שֶׁל עֵינֵן אֲשֶׁר הוּא הַבְּרִיאָה וְהִצְרִיָּה.

עַד שִׁישׁוּבוּ - תַּשְׁתַּנֵּה מִשְׁמַעוֹת. הַחַיִּית הַמְּלָכִים וְכו' - חוֹרַת הַמְּלָכוֹת לְיִשְׂרָאֵל בִּימֹת הַמְּשִׁיחַ (עם יִשְׂרָאֵל קָם לְתַחֲיָה בְּאַרְצוֹ), יִתְחַיֵּב אוֹ יִכְשָׁר - הַכְּרָחֵי אוֹ אֶפְשָׁרֵי. בְּמִצְוֹת הַשְּׁמִיעִיּוֹת - שֶׁלֹּא מוֹבֵן לְנוֹ טַעֲמוֹן. הַהַגְּדוּת הַקְּדָמוֹנִיּוֹת - מַעֲשֵׂה הַבְּרִיאָה. סְבָרוֹת אַחֲרוֹת - פִּירוּשִׁים אַחֲרֵיהֶם, מְחוּדָשִׁים עַל דְּרַךְ הַמְּשַׁל וְהַמְּלִיצָה. וְאִדְמָה - אֲתָן דּוּגְמָה. תִּקְוָנָה - שֶׁל הָאוֹמָה.

ביאורים

⁴⁷⁶ בדרך זו ניתן להוציא מפשוטם את כל הפסוקים העוסקים בניסים שנעשו לעם ישראל, וכך לשלול את מציאות הנס. ניתן לפרש שכוונת הפסוק (שמות יד, כב): "ויבואו בני ישראל ביבשה בתוך הים, והמים להם חומה מימינם ומשמאלם", שבני ישראל באו בתוך חיל פרעה, והחייילים עמדו מימין ומשמאל, כי ראינו שהצבא נמשל למים, כמו שאמר ישעיה (ח, ז) על כיבוש צבא סנחריב את ישראל: "ולכן הנה אדני מעלה עליכם את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור", וכן נאמר על צבא מצרים (ירמיה מז, א-ב): "בטרם יכה פרעה את עזה, כה אמר ה' הנה מים עולים מצפון והיו לנחל שוטף".

⁴⁷⁷ ביחס לנס עמידת השמש ליהושע (י, יג): "וידום השמש וירח עמד" ניתן לומר, שהכוונה שמלכותו התבססה. את הקשר בין זריחת החמה ושקיעתה לשלטון, אנו מוצאים במיכה (ג, ה-ו): "כה אמר ה' על הנביאים המתעים את עמי... ובאה השמש על הנביאים וקדר עליהם היום", וכן נאמר על חורבן ירושלים (ירמיה טו, ט): "בא שמש בעוד יומם בושח וחרפה, ושאריתם לחרב אתן לפני אויביהם נאום ה'", וכן בגאולת עם ישראל ותקומת שלטונם נאמר (ישעיה ל, כו): "והיה אור הלבנה כאור החמה".

⁴⁷⁸ בדרך זו ניתן להמשיך ולהמשיל את כל התורה, עד שלא יישאר נס אחד שיפורש כראוי ויבטלו כל הניסים.

⁴⁷⁹ אם כן, אדם הסובר שיש להסביר את כל הפסוקים המתארים את תחיית המתים בצורה אלגורית, יהיה מוכרח לפרש כך גם את המצוות, סיפורי הבריאה בבראשית ואת כל הניסים שנעשו לעם ישראל. לא יתכן לומר: אני סובר שכל הניסים והמצוות נעשו בפועל ורק את הנבואות של תחיית המתים לבאר אחרת.

מי שמתעקש להסביר בדרך שהבאנו לעיל את המצוות, הניסים ותחיית המתים, הרי כבר יצא מכלל ישראל, מפני שלא יתכן שיהודי לא יאמין בנושאים אלו.

לב הדברים

רס"ג מביא את דעת האנשים שחשבו לומר על פסוקי תחיית המתים שהם משל. היתרון לכאורה בהפיכת התורה למשלים היא התפיסה שהתורה, שהיא מופשטת-אלוהית, היא תאורטית בלבד. ואנחנו, "בני האדם" שהתורה ניתנה להם, יכולים לפרש אותה כטוב בעינינו. לכן התורה תתפרש כספר מוסר אלוהי שמנותק מחיינו הפרטיים, שרק בא להציע דרך התנהגות טובה יותר.

אלא שתורת ישראל היא ממש לא ספר חוקים תיאורטי בלבד. התורה מונחת בעולם, והיא מספרת לנו על הניסים שקרו במצרים ומיד אחר-כך על ההשלכות בעקבות כך: "וויאמינו בה' ובמשה עבדו". כך גם לכל שאר הניסים בתנ"ך יש תפקיד. מעולם לא עשה הקב"ה נס בלי שיראו אותו בני אדם, מכיוון שתפקיד הנס הוא לקדם אותנו להבנה חדשה. החשיבות של הנס היא בהשלכות שלו עלינו, ולכן יש ללמוד את הניסים, ולהעמיק מה הקב"ה רצה ללמד אותנו בהם. לדוגמה, קריאת ים סוף מבררת שהטבע לא עומד כנגד עם ישראל, להיפך - הוא מתכווץ כדי לאפשר לעם ישראל לבצע תפקידו.

אם כן מתברר שרס"ג מלמד אותנו לראות איך התורה מכוונת אלינו, בין בסיפורי הניסים שקרו באמת ובין בקיום המצוות שאותן עלינו לקיים בפועל ממש. ממילא גם נלמד את הפסוקים שעוסקים בתחיית המתים כפשט המקראות.

⁴⁷⁶ ובספור האותות והמופתים, יסברו^ו גם כן (שמות יד, כב): ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה והמים להם חומה מימינם ומשמאלם, שפאו בתוך חיל פרעה, והם עומדים מימין ומשמאל יבשים, כי החיל ידמה למים, כמו שאמר בסנחריב (ישעיה ח, ז): ולכן הנה ה' מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור. אף בפרעה עצמו אמר (ירמיה מז, א-ב): בטרם יכה פרעה את עזה, כה אמר ה' הנה מים עולים מצפון והיו לנחל שוטף. ⁴⁷⁷ ויסברו בוידם השמש וירח עמד (יהושע י, יג), בהראות המלכות ורוממותה, כאשר דמה הסרתה וקלשתה בבא השמש, באמרו (מיכה ג, ז): ובאה השמש על הנביאים וקדר עליהם היום, ואמר עוד (ירמיה טו, ט): בא שמש בעד יומם, ואמר בתקון זה (ישעיה ל, כו): והיה אור הלבנה כאור החמה וגו', ⁴⁷⁸ עד שלא ישאר מופת ולא אות שלא יצא מפשוטו ויבטלו. ⁴⁷⁹ ותדע מי שמחייב או מכשיר לסבר בספור תחיית המתים שהם משלים, מפני שיתכן שיסברו גם דרך אחרת, שמתחייב לחייב ולהכשיר לדבור בספור מעשה בראשית ובכל האותות והמופתים וכל המצוות השמיעיות עד שישמיעם כלם משלים, כי אפשר שיסברו גם סברות, ואם יקבל זה על עצמו, יצא מכלל תורת ישראל, ואם ימאן לעשות כן, יבטל מה שהקשה עלינו בכמוהו בתחיית המתים.

